

19. YÜZYILDA OSMANLIDA SÜRGÜN POLİTİKASI ÇERÇEVESİNDE SÜRGÜN KADINLAR

GÜLBADİ ALAN*

Giriş

İnsanlık tarihinde *hürriyeti kısıtlayıcı*¹ bir ceza şekli olarak kullanılmış olan sürgün, Osmanlı hukuk literatüründe genelde *nefy*, *tağrib*, *icla* ve *ib'ad* gibi kelimelerle ifade edilmiştir. Bir suçlunun muayyen bir müddet bulunduğu beldeden başka bir beldeye uzaklaştırılarak² cezalandırılması demektir.

Sürgün, Osmanlı hukuk sisteminde üç farklı ceza şeklini tanımlamıştır. Bunlardan birincisi *iskân ve yerleştirme* karşılığıdır. Devlet, kendi egemenliği altında yaşayan topluluklardan bir kısmını belirli program ve kurallar çerçevesinde değişik sebeplerle yerleşik oldukları bölgelerden alıp öngördüğü başka bölgelere yerleştirmiştir. Politik ve sosyo-ekonomik³ nedenlerden dolayı ortaya çıkan ve devlet eliyle gerçekleştirilen bu uygulama, iskâna tabi tutulacak reyanın tespit edilip eski yerleşim birimlerinden göçürülerek belirlenen yeni mekânlarına gönüllülük esası çerçevesinde yerleştirilmesi işlemi *sürgün* kelimesiyle tanımlanmıştır⁴.

* Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Kayseri / TÜRKİYE, gulbadi.alan@gmail.com

¹ Ömer Menekşe, *XVII ve XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Hırsızlık Suçu ve Cezası*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı İslâm Hukuku Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1998, s. 122.

² Menekşe, *a.g.t.*, s. 122-123; Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Hukuku (Osmanlı Amme Hukuku)*, Üçüncü Kitap, İstanbul 2008, s. 241; Abdullah Acehan, "Osmanlı Devleti'nin Sürgün Politikası ve Sürgün Yerleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research)*, Volume 1/5 Fall 2008, s. 15; Osman Köksal, "Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının Sürgünle İlgili Hatt-ı Hümayunları", Ankara Üniversitesi, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, Sy. 19, Ankara 2006, s. 288.

³ Köksal, *a.g.m.*, s. 283-284.

⁴ Burada, yeni fethedilen, harap ve boş yerlerin imarı ve yeniden ziraata açılması hedeflenmiştir. Menekşe, *a.g.t.*, s. 125.

Zamanla devlet, sürgün yerlerine insanların kolayca gitmelerini sağlamakta zorluklarla karşılaşmaya başlamış ve neticede -ahaliden alışılmış düzenlerini bozarak gönüllü olarak sürgün gidenlerin sayılarında önemli oranda azalmalar olmuştur. Hatta bazı köyler sürgün emrine icabetten kaçındıkları için etraf bölgelere dağılmışlardır. Böylece ilk devirlerde görülen iskâna yönelik (dışa dönük) kitlesel sürgün cezası, 1699'dan itibaren (içe dönük) aşiretlerin zor kullanılarak ülke içinde iskân edilmesi şekline dönüşmüştür. Bu dönemde yapılan zorunlu iskânlar ile Anadolu'daki konar-göçer aşiretler yerleşik hayata geçirilmişlerdir. Buna rağmen yerleşik hayatı benimsemeyen, eşkıyalık ederek halkın huzur ve güvenliğini bozan bazı aşiretler, yine başka yerlere sürülerek zorunlu iskâna tabi tutulmuşlardır. Böylece sürgün, ilk dönemlerdeki gönüllülük esasına dayanan iskân ve yerleştirme anlamını kaybetmiş ve aşiretlere uygulanan bir ceza şeklini almıştır.

Yine devletin *iskân ve yerleştirme* politikası çerçevesinde, sürgün göndermek mecburiyetinde kalan yerleşim yerleri, işsiz veya topluma zararlı kimseleri seçmeyi tercih etmişlerdir. Böylece sürgün kelimesi, ikinci bir anlama da bürünmüş ve birey olarak suçluların cezalandırılması şeklini almıştır. Neticede sürgün, Osmanlı hukuk sisteminde köy ve şehir halkının aralarında yaşamasını istemedikleri sabıkaları, hırsızları, fahişeleri ve çeşitli yaramaz kişileri, içinde yaşadıkları topluluktan uzaklaştırmak için uygulanan bir *ceza* olmuştur⁵.

Üçüncü anlamıyla sürgün, politik suçlar için kullanılmaya başlanmış⁶ ve mekân değiştirme yoluyla idare merkezinden uzaklaştırma şeklini almıştır. Özellikle 19. yüzyıldan itibaren, daha çok başkent İstanbul'dan yönetime muhalif olan etkili ve yetkili görevlilerin zararlı oldukları gerekçesiyle sürgüne gönderilmesi⁷ şeklinde uygulama alanı bulmuştur.

Çalışmamızda sürgün, bir cezalandırma şekli olarak ele alınacak ve bu anlamıyla Osmanlı kadınları üzerindeki uygulanışı ve etkisi üzerinde durulacaktır.

1. Osmanlı Hukukunda Kadınların Sürgün Sebepleri

Osmanlı hukuk sistemine göre mahkemelerde kadınlar üç çeşit ceza vermektedirler: Hadd cezaları, ta'zir cezaları ve kısas cezaları. Her üç cezanın uygulamasında cezanın infazının ertelenmesi bazı hallerde mümkündür. Mesela suçlu hasta, zayıf,

⁵ Menekşe, *a.g.t.*, s. 124; Köksal, *a.g.m.*, s. 284; Acehan, *a.g.m.*, s. 16.

⁶ Menekşe, *a.g.t.*, s. 125; Said Nuri Akgündüz, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku Uygulaması*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı İslâm Hukuku Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2010, s. 38-39.

⁷ Acehan, *a.g.m.*, s. 16, 27; Kemal Daşcıoğlu, *Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2004, s. 25.

sarhoş veya benzeri bir halde ise bu haller ortadan kalkıncaya değin, gebe ise doğum yapıncaya kadar⁸ ve akıl hastası ise iyileşinceye kadar cezalar uygulanmazdı.

Sürgün, bunlardan hem *hadd* hem de *ta'zir*⁹ gerektiren suçlar için verilen bir cezadır. Bundan dolayı sürgün cezasına çarptırılan suç gruplarını tasnif edebilmek oldukça zordur. Bu zorluğa rağmen Osmanlıda genelde sürgün cezasına çarptırılan suçlar şu konular üzerine yoğunlaşmıştır: kamu düzenine karşı suç işlemek, kalpazanlık, sahte evrak düzenlemek, mezhep değiştirmeye zorlamak, yalancı şahitlik, adam öldürme veya yaralama, fuhuş, irza tecavüz, iftira, küfür, hırsızlık, veraset anlaşmazlığı, müneccimlik, rüşvet, kaleden suçlu kaçırmak, halka zulüm, tegallüb, teviz ve teşvik, görevi ihmal, keyfi sebepler, çekememezlik, eşkıyalık, asayiş bozmak, emre itaatsizlik, tehdit, küfür, kız kaçırmak, sahtekârlık, rüşvet, edebe aykırı mektup yazmak, şekavet, fetva emirlere karşı gelmek, fal bakmak, vergi ödememek, kaçakçılık, yasak işlerle uğraşmak, miras paylaşımında huzursuzluk çıkarmak, devleti zarara uğratmak gibi suçlar... Bu suçları sınıflandıracak olursak şöyle bir tasnif yapmamız mümkündür;

- Devlet nizamını bozmak,
- Şer'i hükümlere uymama,
- Emir ve yasaklara aykırı davranışlarda bulunmak,
- Görevini kötüye kullanmak, halka zulmetmek.

Osmanlı belgelerinde yapılan incelemeler sonucunda kadınların, bu gruplar içerisinde ağırlıklı olarak ilk üç gruptaki suçlardan sürgüne gönderildiği tespit edilmiştir.

⁸ Sivas'a sürgün edilmiş olan Arif Bey'in eşinin hamileliğinin yakın olmasından dolayı 10 gün süre istenmiş olması buna güzel bir örnektir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Zaptiye (C.ZB.), Dosya (D):26, Gömlek (G):1259.

⁹ Osmanlı hukuku açısından bunun anlamı hem şer'i hem de örfi hukuk kapsamındaki suç gruplarına uygulanabilir bir ceza olmasıdır. İslâm Hukuku'nda *edille-i şer'iye* denilen hukukun aslı kaynaklarınınca özellikle kitap ve sünnetçe düzenlenmiş suç ve cezalar bir grup oluşturur. Sınırları *hadd-i şer'i* ile çizilmiş bu suçlara *hadd suçları* denilmektedir. (İslâm şeriatının cezalara ait hükümlerinde had, şeriat tarafından tayin ve tahdit edilen, değiştirilmesi caiz olmayan ceza anlamındadır. Ahmet Gökçen, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1987, s. 6) Adam öldürme (katl), hırsızlık (sirkat), zina, zina isnadı (kazf), yol kesme (kat'ı tarik) benzeri suçlar ile cezaları (hudüd) bu gruptadır. *Ta'zir*, kelime anlamı olarak, red, te'dib, hak üzere tutuklama, alıkoymak gibi anlamlara gelmektedir. Hukuk literatüründe ise, hakkında belli bir şer'i ceza olmayan suçlardan dolayı hükümdar, padişah veya naibi tarafından uygulanan cezalara verilen addır. *Ta'zir* cezaları ihtardan başlar idama kadar gider. Yani birden fazla cezası vardır. Belli başlı *ta'zir* cezaları, idam, sopa, hapis, para, sürgün (nefy), kürek, kalebentlik, pranga bentlik gibi cezalardır. Daşcıoğlu, *a.g.t.*, s. 16. Had cezasını gerektiren suçları; zina, sirkat (hırsızlık), yol kesicilik, kazif, içki içmek, irtidat ve isyan (bağy) olarak belirtebiliriz. Gökçen, *a.g.t.*, s. 7.

Hukuk bakımından tazir, hakkında haddi şer'i mevcut olmayan cürümlerden dolayı tatbik edilecek ceza demektir. Tazir cezası nasihat ve ihtar gibi en hafif cezalarla başlayıp hapis, dövme hatta ölüme kadar uzanan birçok cezadan ibaret olup hangi fiillerle karşı uygulanacağı önceden tespit edilmemiştir. Gökçen, *a.g.t.*, s. 10.

A. Devletin Nizamını Bozmak

a. Eşkîyalık Hareketlerine Katılmak

Eşkîyalık hareketleri genelde devletin siyasi, askerî ve iktisadî gücünün sarsılmaya başladığı ya da sarsıldığı anlarda ortaya çıkan bir suçtur. Osmanlı Devleti'nin kurulduğu andan itibaren zaman zaman bazı noktalarda gücünün sarsıldığı olmuş, ilk dönemlerde içine düştüğü zor durumdan kurtulma veya kendini toparlama gücünü göstermiştir. Ancak hangi sebepten olursa olsun, 18. yüzyıldan itibaren devlet geçirdiği sarsıntılardan kendini kurtarma gücünü gösterememiş ve her geçen gün gücünü yitirdiğini daha ağır bir şekilde hissettirmiştir. Ağırlıklı olarak uzun süren savaşlar ve devlet teşkilatının bozulmaya başlamasından ortaya çıkan bu durum, ülkenin büyük bir bölümünde karışıklıkların meydana gelmesine sebep olmuştur. Neticede devletin otoritesinin zayıflamasıyla eşkıyalık hareketleri artmış ve sosyal düzen bozulmuştur.

Sosyal düzeni alt üst eden eşkıyalık hareketleri, bireysel bir faaliyet şeklinde olabildiği gibi gruplar halinde veya cemaat ve aşiretlerin toplu hareketleri şeklinde de ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti, sosyal düzeni alt üst eden eşkıyalık hareketlerini engelleyebilmek için bazı önlemler almaya çalışmıştır. Bu önlemlerin en önemlileri, bu suçu bireysel veya toplu halde işleyenlere sürgün cezasından idama kadar giden bir takım ağır cezaların verilmesi¹⁰ olmuştur.

Devlet, eşkıyalık hareketlerinin önüne geçmek için sadece eşkıyalık yapanları sürgüne göndermekle kalmamış, sürülen kişinin adamlarını da aynı cezaya çarptırarak farklı yerlere göndermiştir¹¹. Eşkîyalık suçundan dolayı sürgüne gönderilmenin kadınlarla olan bağlantısı da burada ortaya çıkmaktadır. Eşkîyalıktan dolayı sürgün edilen şahıslar genelde aileleriyle/evleriyle birlikte sürgüne gönderilmektedir¹². Bu durum genelde ya hepsinin suçlu olmasından ya da geride kalan kadın ve çocukların perişan ve sefil olacaklarının dikkate alınmasından dolayı birlikte sürgün edilmişlerdir¹³.

Musul'da bulunan ve eşkıyalık hareketleriyle tanınan, bu yolla da devletin ve yaşadıkları bölgenin düzenini bozan Hemavend Aşireti'nin sürgün edilmesi ve bu sürgünde aşiret mensubu kadınların da yer alması Osmanlı belgelerinde tespit edilen en güzel örnektir¹⁴. Aynı şekilde Cebel-i Lübnanlı Arap ailelerin Çankırı ve Çerkeş'e sürgün edilmeleri olayında, bu cezadan ailelerin kadınları da nasibini almış ve aileleriyle birlikte sürgün edilmişlerdir¹⁵.

¹⁰ Daşcıoğlu, *a.g.t.*, s. 57.

¹¹ Daşcıoğlu, *a.g.t.*, s. 59.

¹² Daşcıoğlu, *a.g.t.*, s. 59.

¹³ Daşcıoğlu, *a.g.t.*, s. 93.

¹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. BOA, Dahiliye Mektubi Kalemi (DH.MKT.), D:845, G:10; D:948, G:13.

¹⁵ BOA, Dahiliye Emniyet-i Umumiye (DH.EUM.) 4.Şb., D:19, G:32.

Yine devletin nizamını bozan suçlar içerisinde kendi sorumluluklarını yerine getirmeyen ve üstüne vazife olmayan işlere karışarak düzeni bozan kişilere de sürgün cezası verilmiştir. Bu tür suçlar genelde devlet görevlisi erkekler tarafından işlenmesine rağmen, bazı dönemlerde kadınların da bu gerekçeyle sürgüne gönderildikleri belgelere yansımıştır. İstanbul'da Rahiki dükkânı mutasarrıfı bir kadının, vazifesinden hariç işlere karışması ve ağza alınmayacak sözler söylemesinden dolayı Bursa'ya sürgün edilmesi¹⁶, hatta buraya ikamet ettirildikten sonra hiçbir yere çıkmaması yönünde emirler verilmiş olması bu durum için güzel bir örnek teşkil etmektedir.

b. Fesatçılık Yapmak, Düzen Bozmak

Halkın düzenini bozmak için fesat hareketleri yapmak Osmanlı kadınlarının bir başka sürgün nedenidir. Fesatçılık yaptığı tespit edilen ve bu suçundan dolayı sorgulandıktan sonra, suçunun sabit olması nedeniyle Trablusgarb'a sürgün edilen bir kadın¹⁷, aynı şekilde Arnavutluk'ta fesat hareketlerine karışmasından dolayı kocası ile birlikte İzmir'e sürgün edilen bir başka kadın¹⁸ ile fesatçılık yapması nedeniyle Kastamonu'ya sürgün edilen bir Ermeni kadın¹⁹ verilebilecek örnekler arasındadır.

Yine bu çerçevede Musul'dan Mardin'e sürgün gönderilen kadının sürgüne gönderilme sebebi, erkek kardeşi ile beraber ikamet ettikleri mahallede, yirmiye yakın kişiyi etraflarına toplayarak namuslu insanlara sarkıntılık edip silahla tehdit etmek yoluyla mahallesinin huzur ve rahatını bozmak şeklinde belgelere yansımıştır²⁰.

c. Casusluk Yapmak

Casusluk yoluyla devletin düzenini bozma, yine kadınların sürgün sebepleri arasında yer almaktadır. Belgelere devlete karşı casusluk yapan Osmanlı vatandaşı bir kadın tespit edilememiştir. Bu suçtan özellikle *Osmanlı vatandaşı* olmayan kadınlar sürgün ile cezalandırılmışlardır. İngiliz tabiiyetine mensup bir kadının İstanbul'da fahişelik yaptığının tespit edilmesi neticesinde, casusluk yaptığı şüphesiyle Konya'ya, ardından da Karamürsel'e sürgün edilmiştir. Sürgünde iken hakkında yapılan tahkikatta gittiği yerde İslâm gençliğini zehirlemekte olduğu tespit edilmiştir. Casusluğundan ve diğer siyasî girişimlerinden dolayı daha sonra İzmir'e sürgün edilmesi uygun görülmüştür²¹.

¹⁶ Daşcıoğlu, *a.g.t.*, s. 62.

¹⁷ BOA, Dahiliye Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu (DH.TMIK.M.), D:47, G:2.

¹⁸ BOA, DH.MKT, D:1392, G:118.

¹⁹ BOA, Zaptiye (ZB.), D:438, G:22.

²⁰ BOA, DH.MKT, D:76, G:46

²¹ BOA, DH.EUM.5.Şb., D:66, G:48.

B. Şer'i Hükümlere Uymamak

Osmanlı kadınlarının sürgün sebeplerinden ikinci grup suçlar şer'i hükümlere uymama suçlarıdır. Bu başlık altında daha çok içki, fuhuş, hırsızlık, yalancı şahitlik ve benzeri İslâm Hukuku tarafından yasaklanan suçlar ile her türlü ahlak ve adaba aykırı fiiller yer almaktadır. Kullandığımız belgeler çerçevesinde tespit edebildiğimiz kadarıyla Osmanlıda kadınlar çoğunlukla, zina, fuhuş, umumhane işletmek, rüşvet, sahtekârlık gibi suçlardan dolayı sürgüne gönderilmişlerdir.

a. Zina, Fuhuş ve Umumhaneçilik

Bilindiği üzere zina ve fuhuş, insanlık tarihinin en eski eylemlerinden biridir. İslâm dininde kadın ve erkeğin evlilik dışı ilişkiye girmesi, aile ve toplum yapısını ve ahlakını bozmaya büyük bir tehdit olarak algılandığı için suç olarak görülmüş ve yasaklanmıştır²².

Bir İslâm devleti olan Osmanlı'da, uygulanan hukuk kuralları kaynağını hem İslâm dininden (şer'i hukuk) hem de Türk geleneklerinden (örf hukuku) almış olmasına rağmen, zina yaptıkları kesinleşen kişilere taşlanarak öldürülme cezasının uygulandığına dair pek fazla bilgi yoktur. Sadece 1680'de İstanbul'un Aksaray semtinde işlenen zina suçuna recm uygulandığını gösteren bir kayıt vardır²³. Bununla birlikte Osmanlı mahkemelerinde, zinaya karşı recm cezası uygulanması yönünde kararlar alındığına dair belgeler olmasına rağmen, cezanın uygulanıp uygulanmadığını gösteren bir bilgiye ulaşılamamıştır²⁴. Uygulamadaki muğlaklığın sebebi, zinanın (fuhuş) Allah ile kişiler arasında olan bir suç olarak görülmesi nedeniyle suçun işlenip işlenmediğinin tespitindeki zorluklardır. Bu yüzden Osmanlıda zina ve fuhuş suçlarına ta'zir cezaları²⁵ uygulanmış, bu çerçevede suçluya genelde dayak, burun ve kulak kesme, alın dağlama gibi bedeni cezalar ile kürek, teşhir²⁶, hapis, ölüm, para²⁷ veya sürgün cezaları verilmiştir²⁸.

²² İslâm Hukuku'na göre bu suçun cezası recmdir.

²³ Osman Köse, "XVIII. Yüzyıl Sonları Rus ve Avusturya Savaşları Esnasında Osmanlı Devleti'nde Bir Uygulama: İstanbul'da Fuhuş ve İçki Yasası", *Turkish Studies*, Volume 2/1 Winter 2007, s. 105-106.

²⁴ Köse, a.g.m., s. 106.

²⁵ Şer'i hukuk hükümleri geçerli olmasına rağmen çoğunlukla örfi kanunlar uygulanmıştır.

²⁶ Kanunnamelerde bu ceza sadece kadın satan erkekler (pezevenk-deyyus veya gidilik/esnaf-ı gidiyan) öngörülmüştür. Daşcıoğlu, *a.g.t.*, s. 75.

²⁷ Kanunnamelerde *zina cerimesi* adı altında para cezaları verildiği bilinmektedir ve bunların miktarları eyaletlere göre değişiklikler göstermektedir. Daşcıoğlu, *a.g.t.*, s. 75.

²⁸ Köse, a.g.m., s. 106; Daşcıoğlu, *a.g.t.*, s. 70-75. Mehmet Altay Köymen: "...Türk toplum hayatında namuslu aile hayatı süren kadın ve erkeklerin yanında, kötü yola sapmış kadınların ve erkeklerin sayısı hiç de az değildir..." ifadesini kullanmaktadır. Yine Köymen Kaşgarlı Mahmud'a atıfta bulunarak "...eşinden başka biriyle sevişen kadına aynaş, büsbütün ortaya düşmüş kadına da ekek işler..." denildiğini belirtmektedir. Bkz. Mehmet Altay Köymen, "Alp Arslan Zamanı Türk Toplum Hayatı", *Selçuklu Araştırma Dergisi*,

Konuyla ilgili belgeler incelendiğinde bu tür suçlardan verilen cezaların ağırlıklı olarak sürgün olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle ülkenin merkezinde bu tür suçların önüne geçmek için devlet öncelikle suçluları tutuklayıp kısa bir süre hapsedmiş, ardından yapılan yargılama sonucunda şehirden uzaklaştırmak amacıyla İstanbul dışına sürgüne göndermiştir. Bu durumlarda kadınların sürgüne gönderilme gerekçesi olarak ıslah-ı nefis gösterilmiştir²⁹.

Fuhuş yapan kadınların devlet tarafından tespitinde, genelde bu durumdan rahatsız olan halkın şikâyetleri belirleyici olmuştur. İstanbul'un Macuncu semti civarında umumhane çalıştıran iki kadının ahlâka ve İslâm'a aykırı davranışları Müslüman halkı rahatsız etmeye başlamasıyla yapılan şikâyet üzerine tövbe-kâr olmak şartıyla ve ömür boyu yetecek maaş tahsisıyla birlikte Bursa'ya sürgün edilmeleri kararlaştırılmıştır³⁰.

Fuhuştan rahatsız olan ve bu rahatsızlıklarını yetkili makamlara ihbar eden sadece Müslümanlar olmamıştır. Osmanlının diğer milletlere mensup halkları da benzer durumlardan duydukları rahatsızlıkları yetkili birimler nezdinde şikâyet konusu yapmışlardır. Musevî cemaatinden Fener mahallesinde oturan bir kadın, hem fuhuş hem de genç çocukları iğfal ettiğinden dolayı Selanik'e sürülmüştür. Daha önce tembih edilmiş ve hatta birkaç mahalleden ihraç olunmasına rağmen, yine de uslanmamış, nihayet Rum, Ermeni ve Yahudi cemaatlerinin müracaatları üzerine sürgün edilmiştir³¹.

Zina veya fahişelik suçundan sürgüne gönderilme noktasında Osmanlı Devleti etnik ve dinî açıdan herhangi bir ayırım yapmamıştır. 1791 yılında fuhuştan yakalanıp Tekfurdağı'na sürgüne gönderilen bir Hıristiyan Rus kadın³², fuhuşa meyilli olmasından dolayı Kastamonu'ya sürgün edilen İstanbul Tarlabası'nda ikamet eden bir başka Hıristiyan kadın³³, İstanbul'un değişik yerlerinde fuhuş yapmalarından dolayı Bursa'ya sürgün gönderilen Kumkapılı Emine, Münir Kızı Hatice, İnce Donanma Hatice, Küçük Koçolu Hafize, Kör Filiz, Nokta Kızı ve Uzun Fatma³⁴ gibi isimlerin belgelerde tespit edilmesi bu durumu açık bir şekilde göstermektedir. Ancak kadınlar arasında fahişelik ve zina suçundan sürgüne gönderilenlerden Müslüman veya gayrimüslim kadınların hangilerinin daha çoğunlukta olduğu yönünde elde edilen bilgiler ışığında bir karar vermek mümkün değildir.

Ankara 1975, c.IV, s. 34 ve Aydoğan Demir, "Zina Üzerine Düşünceler", *Tarih ve Toplum Dergisi*, s. 169, Ocak 1998, s. 4.

²⁹ BOA, C.ZB., D:200, Tarih:18 Şevval 1221 (29 Aralık 1806); Köse, a.g.m., s. 107.

³⁰ BOA, İradeler Dahiliye (İ.DH.), D:1215, G:95195.

³¹ Her ne kadar gayrimüslimler kendi hukuklarına göre yargılanıp cezalandırılırsalar da, fuhuş suçundan dolayı şikâyetler genelde Osmanlı mahkemelerine yapılmaktadır. Daşcıoğlu, *a.g.t.*, s. 77-78

³² BOA, Hatt-ı Hümayun (HH), Belge No:11209 (1205/1839); Köse, a.g.m., s. 116.

³³ BOA, ZB., D:83, G:19.

³⁴ Köse, a.g.m., s. 111.

Fahişelik suçu sadece kadınlar için değil, onlarla yakalanan erkekler için de bir sürgün sebebi olarak belgelerde yerini almıştır. Örneğin, İstanbul'da Fatih Medresesi talebelerinden üç molla, Varna'da fahişe avratlarla yakalanınca, edeplendirilmek amacıyla Limni'ye sürgün edilmişlerdir³⁵. Bu kişiler ikisinin gözleri kör, birinin de hasta olması sebebi ile belli bir süre sonra affedilmeleri gündeme gelecektir.

Belgelerde bu suçu işleyen kadınlara, eşlerinin yardım ettiğini gösteren bilgiler de tespit edilmiştir. Bu durumda sürgün cezası hem kadına hem de eşine birlikte uygulanmıştır. Mesela Konya'nın Pir Mehmet Paşa Mahallesi sakinlerinden ünlü bir fahişe ile eşi, bu suçtan dolayı yakalanmışlar ve ailesiyle birlikte Alaiye'ye sürgün edilmişlerdir³⁶.

Önemli bir sürgün sebebi sayılan fahişeliğin, bütün uygulamalara rağmen önü alınamayan, hatta bütün cezalandırmalara rağmen sürekli artış gösteren bir suç olmasından dolayı, devlet bu suçla ilgili alınması gereken tedbirleri gözden geçirerek, değiştirme ihtiyacı duymuştur. Bu değişiklikteki en önemli itici güç, 19. yüzyılın başlarından itibaren ortaya çıkan ekonomik ve sosyal sıkıntıların şiddetini iyice artırması, buna bağlı olarak aynı yüzyılda içe dönük başlayan göç dalgalarının fuhuşu yaygınlaştırması³⁷ ve devletin bunun üzerindeki denetiminin tamamen zorlaşması olmuştur. Bütün bunlara fuhuşun bir takım kalıtsal hastalıkların artmasına sebebiyet verdiğinin tespit edilmesi de eklenince, devlet acil önlemler alınması gerektiğini derinden hissetmeye başlamıştır. Neticede ilk olarak Kırım Savaşı'ndan sonra İstanbul'da ilk umumhaneler (genelevler) açılmış³⁸ ve bu suça uygulanan cezalar da değişmeye başlamıştır.

Ancak genelevler açılması halk tarafından büyük tepkiyle karşılanmıştır. Bunun üzerine devlet, polisiye önlemler ve hukuki cezaları artırarak fuhuşun önlenmesi yoluna gitmiştir. Bu doğrultuda 1859 yılında fuhuş yapan kadın ve erkeklere uygulanacak cezalar ile ilgili bir emirname çıkarılmıştır. Emirnamede fuhuş yaparken yakalananlara verilecek cezalar kişilere ve suçun işlendiği yere göre belirlenmiştir. Mesela kötülüğü ile tanınan ve fuhuş yaparken yakalanan erkeğe 48 saatten 1 aya kadar, kadına da bunun yarısı kadar hapis cezası verilmiştir. Namuslu bir kadınla yakalanan erkeğe ise, aile itibarını zedelediği için bir haftadan üç aya kadar hapis veya üç aydan altı aya kadar sürgün cezası verilmesi öngörülmüştür. Aynı cezalar fahişe oynatanlar için de geçerli kabul edilmiştir.

³⁵ BOA, Cevdet Maarif (C.MF), Belge No: 2896. Ancak bazı araştırmacılar zina ve fuhuş suçunun cezalandırılmasında kadın ve erkekte farklı uygulamaların ortaya çıktığını, zina eden kadın toplumdan dışlanırken, mahalle ve evlerden uzaklaştırılırken, zorla evleri sattırılırken, hatta bu kadınlar fahişe olarak nitelendirilirken, erkeklerin bunlara maruz kalmadığını iddia etmektedirler. Hatta zina suçundan dolayı erkeklere en çok kürek cezası verildiği, bu cezaya çarptırılan erkeklerin, tersane zindanlarına atılıp, oradan da gemilere sevk edildikleri belirtilmektedir. Köse, a.g.m., s. 107; Daşcıoğlu, a.g.t., s. 75-76.

³⁶ BOA, DH.MKT., D:1566, G:32.

³⁷ Nuran Yıldırım, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Koruyucu Salık Uygulamaları", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c.V, s. 1329.

³⁸ Daşcıoğlu, a.g.t., s. 73; Yıldırım, a.g.m., s. 1329.

Bu cezalara rağmen fuhuşla mücadelede devletin başarısız olduğunun görülmesi üzerine bu sefer Anadolu'nun bazı yerlerinde genelev açılması kararlaştırılmıştır. Uygulama İstanbul'dan farklı bir netice vermemiş ve Müslüman halk büyük tepki göstermiştir. Bunun üzerine fahişe kadınların tecrithaneye alınmasına karar verilmiştir. İlk uygulama 1914 yılında Bolu'da işçileri belediyeden karşılanmak üzere iki fahişe için tecrithane yapılmıştır. Bu tür kadınların geçimlerini kendilerinin sağlayabilmesi için bazı mesleki eğitimler verilmiştir. Bu eğitim için ıslah evleri açılmıştır. Buralarda çalışan kadınların nefislerini ıslah ettiklerine kanaat getirilirse evlenmelerine de imkân verilmiştir³⁹.

b. Rüşvet ve Sahtekarlık

Belgelerden takip edildiği kadarıyla ağırlıklı olarak devlet görevlileri tarafından işlenen bir suç izlenimi verse de, kadınların sürgünle cezalandırıldıkları suçlardan bir diğeri rüşvet ve sahtekârlıktır. Konuyla ilgili fazla belgeye ulaşılamamasına rağmen İstanbul'da oturan bir kadının hileci, dalavereci olduğu ve rüşvet alıp verdiğinin tespit edilmesi ve bundan dolayı Bursa'ya sürgün edilerek orada ikamet ettirilmesine karar verilmesi güzel bir örnek olarak kayıtlarda yer almaktadır⁴⁰.

c. İftira ve Yalancı Şahitlik

Yüz kızartıcı suçlar içerisinde kadınların sürgün cezasına çarptırıldıkları bir başka suç iftira ve yalancı şahitliktir. Osmanlı ceza hukukuna göre iftira etmek ve yalancı şahitlik yapmak ta'zir cezaları içinde yer almaktadır. Mahkemelerde yargılanma sırasında yalancı şahitlik yaptığı anlaşılana sürgün cezaları verildiği görülmektedir. Bu grup suçlarda kişiler arası davalarda daha çok sürgün cezası uygulanırken, devleti ilgilendiren hususlarda daha ağır cezaların verildiği anlaşılmaktadır. Sivash Hanım olarak isimlendirilen bir kadın mahkeme önünde aldığı eşyayı inkâr etmiş, yalan söylediği anlaşılınca da Bursa'ya sürgün edilmiştir⁴¹.

Belgelerden tespit edilebildiği kadarıyla yine bu tür suçlardan dolayı sürgüne gönderilme vakalarından ilginç bir örnek de bir karı-kocanın birlikte sürgüne gönderilme olayıdır. Balat'taki Çavuşbaşı Mescidi yakınlarındaki bir sokakta, çuval içinde bir kadın cesedi bulunmuş ve cinayet zanlısı olarak Mehmet Reis ve eşi tutuklanarak zindana atılmışlardır. Yargılamaları esnasında her ikisi de suçu inkâr etmişlerdir. İnkârları ikna edici olmamıştır. Ancak suçu işlediklerine dair bütün şartlar oluşmadığı için verilen ceza cinayet suçuna yönelik değil işledikleri suçu inkârdan ve yalancı şahitlik karşılığı olarak sürgün şeklinde verilmiştir⁴².

³⁹ Mehmet Temel, "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Fuhuş ve Frengi ile Mücadele", *Türkler*, c.14, Yeni Türkiye Yayınları, s. 169-170; Daşcıoğlu, *a.g.t.*, s. 73-74.

⁴⁰ BOA, C. ZB., Belge No:3315, Tarih:12.Z.1203 (03.09.1789); Daşcıoğlu, *a.g.t.*, s. 68.

⁴¹ Daşcıoğlu, *a.g.t.*, s. 81.

⁴² BOA, C.ZB., D:71, G:3549, 13.C.1183 (1769); Daşcıoğlu, *a.g.t.*, s. 82.

d. Hırsızlık

Yüz kızartıcı suçlardan olan hırsızlık, Osmanlı Devleti'nin kadınları sürgünle cezalandırdığı suçlardan bir diğeridir. Yine aslen Ankaralı olan bir karı-koca birlikte İstanbul'da bazı evlere girerek hırsızlık yaptıkları için önce zindana atılmışlar, çaldıkları mallar sahiplerine verildikten, yani mağdur olanların mağduriyeti giderildikten sonra Kıbrıs'a sürgün edilmişlerdir⁴³. Aynı şekilde İstanbul'da hırsızlıktan yakalanan bir başka kadın, bu suçundan dolayı İnebolu'ya sürgün edilmiştir⁴⁴.

e. Fal Bakmak

Osmanlı Devleti huzur ortamını oluşturabilmek için toplum içinde ortaya çıkan ve insanları birtakım batıl inançlara, kötü alışkanlıklara sürükleyen kişilere karşı da gerekli tedbirleri almıştır. Bununla ilgili olarak iki erkek kardeş, valideleriyle birlikte, kahve açarak fal baktıkları, ayrıca evlerinde toplanarak sarhoş edici içkiler kullandıkları ve rezalet çıkardıkları için Bursa'ya sürgün edildikleri görülmektedir⁴⁵.

f. İçki İçmek

Kadınların sürgüne gönderilmelerine sebep olan bir başka suç da içki içmektir. Zaten İslâm hukukuna göre bütün sarhoşluk veren içkiler haramdır ve dinen yasaklanmıştır⁴⁶.

Osmanlı ceza hukukuna göre de sarhoşluk veren içkiler içmek suçtur. Bunların cezalandırılması ise iki şarta bağlıdır. Bunlardan birincisi az da olsa şarap içmek ya da diğer alkollü içecekler alarak sarhoş olmaktır. İkincisi cezai kasıt ve iradedir. Yani zorla içirilen içkiler cezayı gerektirmez. Şayet bu şartlardan biri bulunmazsa had cezası yerine ta'zir cezası uygulanır. Örneğin esrar veya afyon içenlere had değil ta'zir cezası uygulanır. İçki içme suçunun had cezası, içki içene sopa ile seksen kırbaç vurmaktır. Bu cezanın uygulanabilmesi için de iki erkeğin şahitliği, suçu işleyenin ikrarı ve sarhoşluk hali ile suçun sabit olması gerekmektedir. Osmanlı Devleti'nin son yıllarına kadar bu ceza uygulanmıştır⁴⁷.

Yeniköy'de Aya Nikola mahallesinde ikamet etmekte olan rüsumat emininin kerimesi, Çarşı-yı Kebir'de Aynacılar'da bir antikacı dükkanında konyak içerken yakalanarak mahkemeye sevk edilmiştir. Mahkeme neticesinde kadının genel adaba

⁴³ Daşcıoğlu, *a.g.t.*, s. 84.

⁴⁴ BOA, ZB., D:440, G:29.

⁴⁵ Daşcıoğlu, *a.g.t.*, s. 117.

⁴⁶ Ancak Kur'an-ı Kerim'de içki içenlere belirli bir ceza öngörülmüştür. Bu bakımdan uygulanan cezaya bazı hukukçular ta'zir demiştir.

⁴⁷ Bkz. Akgündüz, *a.g.e.*, s. 111; s. 263; *Kur'an-ı Kerim*, Maide Suresi, Ayet 90.

uygun olmayacak şekilde davrandığı ve tutuklandığı esnada sarhoş olduğu tespit edilmiştir. Neticede üç sene süreyle Sinop'a sürgün edilmesine karar verilmiştir⁴⁸.

g. Oyun Kâğıdı Oynatmak

Osmanlıda kadınların sürgün edilmesinin bir başka sebebi oyun kâğıdı oynamak ve oynatmaktır. Beyoğlu'nda Balak sokağında 7 numarada ikamet eden kadının, etrafındaki bazı kadınlarla birlikte Konya'ya sürgün edilmesi bu duruma bir örnek olarak kayıtlarda yer almıştır⁴⁹.

C. Emir ve Yasaklara Aykırı Davranışlar

Osmanlı belgelerinde fazla olmasa da emir ve yasaklara aykırı davranışlarda bulunan ve bu davranışlarından dolayı sürgün cezasına çarptırılan kadınların varlığı tespit edilmiştir. Osmanlı Devleti'nde beyaz kadın ticareti kanunlarla yasaklanmıştır. Ancak zaman zaman bu yasaklar bazen erkekler bazen de kadınlar tarafından çiğnenmiştir. Bu suçlardan cezalandırılmalarda sadece Osmanlı vatandaşları değil, başka ülke uyruğunda olan kadınlar da sürgün cezasına çarptırılmışlardır. Rusya vatan-daşı olan bir kadın Galata'da çalıştığı otelde beyaz kadın ticareti yaptığı anlaşılınca Kayseri'ye sürgüne gönderilmiştir⁵⁰. Yine aynı suçtan Romanya tebaasından başka bir kadın Bursa'ya sürgün edilmiştir⁵¹.

Osmanlı sosyal yaşantısında kılık kıyafet gerek klasik dönemde gerekse son dönemlerde her zaman önemli olmuştur⁵². Her milletin kendine ait bir kıyafeti belirlenmiştir. Osmanlı'nın koyduğu bu kurallara uymayanlar hukuk kuralları çerçevesinde cezalandırılmışlardır. Bu kuralları çiğnemelerinden dolayı cezalandırılan, hatta sürgüne gönderilenler arasında kadınlar da yer almıştır. İslâm kıyafetinde dolaşmasından dolayı Ermeni asıllı bir kızın İstanbul'dan Kütahya'ya sürülmesinin kararlaştırılması⁵³ bu çerçevede değerlendirilmesi gereken bir uygulamadır.

Benzer şekilde Osmanlı sosyal yaşantısında kadınların erkek elbisesiyle dolaşması da yasaklanmıştır. Yasaklara uymayanların cezası ise sürgün olarak belirlenmiştir. Bağdatlı bir kadın yapılan uyarılara rağmen erkek elbisesiyle dolaşmaya devam etmiştir. Bunun üzerine tutuklanarak Diyarbakır'a sürgün edilmesi kararlaştırılmıştır⁵⁴.

⁴⁸ BOA, İradeler Harbiye (İ.HB.), Belge No: 109, Tarih 25.R.1323 (20 Şubat 1906).

⁴⁹ BOA, DH.EUM.1.Şb., D:9, G:17.

⁵⁰ BOA, DH.EUM.ADL., D:6, G:29.

⁵¹ BOA, DH.EUM.5.Şb., D:53, G:11

⁵² Osmanlı Devleti'nde kılık-kıyafet uygulamaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Namık Sinan Turan, "16. Yüzyıldan 19. Yüzyılın Sonuna Dek Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Kılık Kıyafetine Dair Düzenlemeler", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, sy. 60(4), Ankara 2005, s. 240-267.

⁵³ BOA, DH.EUM.MH., D:150, G:98.

⁵⁴ BOA, Cevdet Dahiliye (C.DH.), D:314, G:15676, 06.R.1192 (Hicri)

Dinî hükümlere karşı gelmek kadınların sürgüne gönderilmesinin bir başka sebebidir. İslâm dinine aykırı davranışta bulunan kadınlar sürgün cezasına çarptırılmışlardır. İstanbul'da çengi kolbaşı olan kadının Ümmet-i Muhammed'in iyallerini izlâl (aşağılama, küçük görme) ettiğinden dolayı Kıbrıs'a sürgün edilmesine hüküm verilmiştir. Ayrıca affedilmemesi konusunda da sıkı sıkı tembihler yapılmıştır⁵⁵. Bu çerçevede İslâm dini veya kutsal kabul edilen şeylere karşı saygısızlık yapanlara da sürgün cezası uygulandığı görülmektedir.

D. Diğer Sebepler

İncelenen belgelerin bazılarında Osmanlıda kadınların sürgün cezasına çarptırılmalarının net bir cevabı verilmemekte, gerekçe olarak *bazı uygunsuz hallerinden dolayı*⁵⁶, *yolsuz hareketlerine mebnî*⁵⁷, *serserilik maddesinden dolayı*⁵⁸, *münasebetsizliğinden dolayı*⁵⁹, *hilaf-ı rıza hareketine binaen*⁶⁰, *gayr-i meşru halinden dolayı*⁶¹, *kötü sözlerinden dolayı*⁶² gibi ibareler kullanılmaktadır.

Belgelerde fazla sıklıkla rastlanmamasına rağmen, Osmanlı hukuk sisteminde kitalarından firar edip haydutluk yapan, asayiş bozan şahıslara yataklık eden kadınların da çocuklarıyla beraber sürgüne gönderildiği olmuştur⁶³.

Kadınların sürgünden etkilenmelerinin bir başka nedeni de -daha önce belirtildiği üzere- eşlerinin sürgüne gönderilmiş olmaları veya cemaat olarak toplu halde sürgün edilmeleridir. Mesela, Hemavend aşiretinin bulunduğu Musul bölgesinde düzeni bozmasından dolayı bütün aşiret mensuplarının kadın çocuk ayırt etmeksizin sürgün edilmesi⁶⁴ topluluk halinde kadınların da dahil olduğu sürgüne güzel bir örnektir.

Sivas'a sürgün edilmesi kararlaştırılan Halepli Ahmet Bey'in oğlu Arif Bey'in eşi ve çocuklarıyla birlikte sürgün yerine gönderilmesi⁶⁵ veya İstanbul'da ikamet eden bir Musevi kadının oğlu ile birlikte, Ankara'da sürgünde bulunan İngiliz tebaasından ko-

⁵⁵ Daşcıoğlu, *a.g.t.*, s. 102

⁵⁶ BOA, Meclis-i Vükela Mazbatası (MV), D:189, G:61; ZB., D:437, G:58; D:437, G:68; DH.EUM. ADL., D:41, G:44

⁵⁷ BOA, C.ZB., D:63, G:3139, 04. Z.1233 (Hicri)

⁵⁸ Serserilik nedeniyle Bolulu üç kadın Eskiehir'e sürgün edilmiştir. BOA, Dahiliye Şifre (DH.ŞFR.), D:575, G:23.

⁵⁹ BOA, C.ZB., D:30, G:1488.

⁶⁰ BOA, C.ZB., D:37, G:1812.

⁶¹ BOA, ZB., D:421, G:60.

⁶² BOA, DH.MKT., D:1995, G:102.

⁶³ BOA, DH.EUM.6.Şb., D:52, G:28.

⁶⁴ BOA, DH.MKT., D:845, G:10; D:948, G:13.

⁶⁵ BOA, C.ZB., D:26, G:1259.

casının yanına gitmek için izin istemesi⁶⁶, kadınların eşlerinden dolayı sürgün edilmesine bir örnek teşkil etmektedir. Erkek kardeşi Diyarbakır'a sürgüne gönderilmiş olan bir kadının biraderi yanında ikamet etmek üzere Diyarbakır'a gönderilmesi⁶⁷ hadisesinde olduğu gibi kadınlar, eşleri haricinde kardeşleri gibi yakın akrabalarının sürgün edilmeleri durumunda da sürgün yerlerine gidebilmektedirler.

Ancak sürgün cezasına çarptırılan erkeklerin eşlerini ve ailelerini yanlarında götürüp götürmeyeceklerine dair belgelerde açık bir bilgi yoktur. Belgelerden edinilen bilgiler ışığında eş ve ailelerin sürgün cezasına çarptırılan kişiyle birlikte sürgün yerine gidip gitmemesinin serbestliği doğrultusunda bir görüntü ortaya çıkmaktadır. Sürgüne gönderilenlerin aileleri olan kadınlar, talep üzerine devletin kabul etmesi halinde eşlerinin sürgün oldukları yerlere serbest bir şekilde gidebilmektedirler.

Eşlerinin veya bağlı buldukları cemaat veya aşiretlerin sürgün edilmesi nedeniyle sürgün yerlerine gitmek zorunda kalan kadınlar olduğu gibi, kendilerinin sürgün edilmeleri nedeniyle çocuklarının da kendileriyle beraber sürgün yerlerine gitmesine sebep olan kadınlar da vardır. Halep'e sürgün edilen Ermeni asıllı bir kadın, sürgün yerine çocuğuyla birlikte gitmiştir⁶⁸.

Bulunduğu veya ikamet ettiği mahallenin huzurunu bozmak kadınlar için yine bir sürgün sebebi olmuştur. Fındıklı'da Yahya Çelebi mahallesinde oturan bir adamın, eşini namahremden uzak tutmadığı ve geceleri hovardaca işler yaptığından dolayı imam ve mahalle ahali tarafından mahalleden ihracı talep edilmiş ve bir daha aynı mahalleye gelmemek şartıyla (ıslah olması için) Bursa'ya eşiyile birlikte sürgün edilmiştir⁶⁹. Aynı şekilde İškodra'nın Ortodoks cemaatinden bir kişinin müteveffa kardeşinin eşiyile münasebette bulunması ve bu ilişkiyen bir çocuk sahibi olması, iki tarafın aileleri arasında bir husumet ortaya çıkarmış, neticede her ikisinin orada kalmasının aradaki husumeti artıracığı ve düzeni bozacağı düşünüldüğü için durumun düzeltilmesi amacıyla Selanik'e sürgün edilmeleri kararlaştırılmıştır. Ancak yapılan tahkikat sonucunda Selanik'in onların sürgün edilmeleri için uygun olmayacağı düşüncesiyle sürgün yeri değiştirilerek Aydın'a sürgün edilmeleri kararlaştırılmıştır⁷⁰.

2. Kadınların Sürgün Yerleri

Osmanlı Devleti'nde sürgün cezasına mahkûm olan kadınlar, devletin sınırları dâhilinde bulunan yerlere gönderilmişlerdir⁷¹. Cezalandırma amaçlı sürgün yerleri

⁶⁶ BOA, DH.EUM.5.Şb., D:65, G:64.

⁶⁷ BOA, ZB., D:420, G:114.

⁶⁸ BOA, DH.EUM.2.Şb., D:59, G:2

⁶⁹ Daşcıoğlu, *a.g.t.*, s. 104-105

⁷⁰ BOA, İ.DH., D:1431, G:33, Tarih:1322 (1904).

⁷¹ Menekşe, *a.g.t.*, s. 124.

genelde merkezden olabildiğince uzak vilayetler veya adalardır. Genel olarak Osmanlıdaki sürgün yerleri şöyle tespit edilmiştir:

Adana	Akka	Amasya	Ankara
Antalya	Arapkir	Ayaş	Aydın
Aynaroz	Bafra	Bağdat	Balıkesir
Beylan	Bilecik	Bingazi	Bolu
Bor	Bosna	Bozcaada	Bozova
Burdur	Bursa	Çankırı	Çorum
Dazkırı (Afyon)	Debre	Dimetoka	Diyarbakır
Drama	Edirne	Erdek	Ergani
Ermenek	Erzincan	Erzurum	Fizan
Florina	Foça	Gelibolu	Girit
Gümüşhane	Halep	Harput	Isparta
İmaliye	İnegöl	İstanköy	İzmir
İznikmid (İzmit) Kandiye	Karaman	Karahisar-ı Sahib	
Kars	Kastamonu	Kayseri	Kerkük
Kıbrıs	Kilikya	Konya	Kudüs
Kütahya	Limni	Livane	Lofça
Magosa	Malkara	Malta	Manastır
Manisa	Maraş	Mardin	Midilli
Mudanya	Musul	Muş	Niş
Pirlepe	Rodos	Rumkale	Ruşçuk
Saidili	Sakız	Samsun	Seddülbahir
Selanik	Silifke	Silistre	Silvan
Sinop	Siroz	Sivas	Siverek
Sofya	Sultaniye	Şam	Şumnu
Tekfurdağı	Tırhala	Tırnova	Tire
Trablus	Trabzon	Travenik	Uşak
Varna	Vidin	Yalvaç	Yanya
Yemen	Yozgat	Zincidere ⁷² .	

⁷² Acehan, a.g.m., s. 27; Ömer Kılıç, *4 Nolu Nefy ve Itlak Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2010, s. 29; Harun Çoban, *5 Numaralı Nefy ve Itlak Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2010, s. 25; Köksal, a.g.m., s. 288.

Osmanlı belgelerinden tespit edilebildiği kadarıyla kadın sürgünlerin gönderildiği yerler şöyle belirlenmiştir:

Ankara	Aydın	Beypazarı	Bozcaada
Bursa	Çanakkale	Eskişehir	Girit
İzmit	Kayseri	Kıbrıs	Limni
Mısır (İskenderiye) ⁷³	Maden	Mardin	Midilli
Mudanya	Rodos	Sakız	Selanik
Sinop	Tekfurdağı	Trablusgarp	Trabzon ⁷⁴ .

Bu sürgün yerleri içerisinde İstanbul'a yakın olması sebebiyle İzmit, Bursa, Tekfurdağı, Mudanya ve Çanakkale kadınların en çok sürgüne gönderildikleri yerler olmuştur⁷⁵.

Sürgün cezasına çarptırılan kadınların sürgün yerleri, sürgün yerlerinin kendi aralarında yaşam şartları açısından birbirlerine kıyasla bazı olumlu ve olumsuz yön- lere sahip olması nedeniyle, sürgün suçlusu kadınların işledikleri suçlara göre belir- lenmiştir. Mesela, fuhuştan sürgüne gönderilen kadınlar İstanbul'dan uzak yerleşim yerlerine -özellikle de kendi şehirlerine- gönderilmişlerdir. Kendi şehirleri haricinde, fahişelik suçu işleyen kadınlar ağırlıklı olarak Bursa'ya gönderilmişlerdir⁷⁶. 1790 yılı Ekim ayında Kumkapılı Emine, Münir Kızı Hatice, İnce Donanma Hatice, Küçük Koçolu Hafize, Kör Filiz, Nokta Kızı ve Uzun Fatma İstanbul'un değişik yerlerinde fuhuş ile yakalanmışlar, Divan çavuşu gözetiminde Bursa'ya sürgün edilmişlerdir⁷⁷. Bursa ile birlikte İzmit, Mudanya gibi merkeze yakın olan yerler fahişelik suçundan sürgüne gönderilen kadınlar için tercih edilen yerlerdendir. Bunun sebebi muhteme- len, suçluların rahat bir şekilde denetim altında tutulabilmesini sağlamaktır.

Ancak bu suçtan sürgüne gönderilen kadınlar, aynı suçu tekrar işlerlerse o zaman sürgün yerleri, yaşam şartı daha ağır yerler ile değiştirilmiştir. Bu yerler ise özellikle merkeze uzak ve gelmesi kolay olmayan Kıbrıs ve Limni adaları olmuştur⁷⁸. Mesela İstanbullu bir kadın uzun yıllar fuhuş yapmış, bu işe meyilli kadınları para karşılığı satmış, kızını da buna alıştırmıştır. Birçok defa sürgün edilmesine rağmen her seferin- de İstanbul'a geri dönmeyi başarmış, son kez yakalandığında da Limni adasına sürgün

⁷³ BOA, ZB., D:353, G:20.

⁷⁴ BOA, DH.EUM.2.Şb., D:40, G:50; DH.MKT., D:76, G:46; D:2092, G:31; DH.TMIK.M., D:94, G:41; D:47, G:72; D:47, G:2; DH.EUM.MH., D:28, G:19; D:187, G:89; DH.EUM.ADL., D:6, G:29; D:41, G:44; Acchan, a.g.m., s. 27; Köse, a.g.m., s. 116.

⁷⁵ Köse, a.g.m., s. 116.

⁷⁶ BOA, İ.DH., D:1215, G:95195.

⁷⁷ Köse, a.g.m., s. 111.

⁷⁸ BOA, C.ZB., Belge No:200, Tarih:18 Şevval 1221 (29 Aralık 1806); Köse, a.g.m., s. 107-108.

edilmiştir⁷⁹. Aynı şekilde Fazlı Paşa Sarayı'nda fahişelik yaptıklarından dolayı hapis yatan dört kadın, bazı kimseler hakkında yalan iddialarda bulunmaları ve şirretliklerine devam etmeleri nedeniyle Sakız'a sürülerek burada kalebent edilmeleri kararlaştırılmıştır⁸⁰. Başlangıçta verilen ceza ile ıslah-ı nefis etmeleri beklenen bu suçluların, tam tersine hareketlerini daha da bozmaları ve -yalancılık- gibi işledikleri suç sayısını da arttırmalarından dolayı bu kadınlara kalebentlik cezası verilmiştir.

Örneklerden de anlaşılacağı gibi Kıbrıs, Limni, Sakız gibi dönemine göre yaşam şartları ağır ve başka yerlerle ulaşımı ve iletişim şartları oldukça zor olan Akdeniz adaları, cezası ağır olan kadınların sürgün edildiği yerler arasında yer almıştır.

Yine sürgün yerleri ile işlenen suçlar arasındaki ilişkiye baktığımızda beyaz kadın ticareti suçundan sürgüne gönderilme yerinin Kayseri olduğu görülmektedir. Bu suçu işleyenler ister Müslüman, ister gayrimüslim olsun, ister Osmanlı vatandaşı ister yabancı uyruklu olsun Kayseri'ye sürgün edilmişlerdir. Galata'da çalıştığı otelde beyaz kadın ticareti yaptığı için sürgün edildiği Kayseri'den İstanbul'a dönmek için izin isteyen Rusya tebaası bir kadının verdiği dilekçeye verilen cevapta, *beyaz kadın ticareti yaptığı* anlaşıldığından benzerleri gibi Kayseri'ye sevk edildiği⁸¹ ibaresi bu durumu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Benzer durumu, beyaz kadın ticaretiyle meşgul olan Musevi asıllı bir kadının Kayseri'ye sürgün edilmesi⁸², aynı suçtan sürgün cezası verilen Hıristiyan bir kadının yine Kayseri'ye gönderilmesi⁸³ örnekleri doğrulamaktadır.

Sürgün yeri ve işlenen suçlar arasındaki bağlantı noktasında *uygunsuz hareketten dolayı* sürgüne gönderilen kadınların sürgün yeri ağırlıklı olarak Kastamonu olmuştur⁸⁴.

Kadınların, sadece şehirden şehire değil, aynı şehir içerisinde ikamet ettikleri mahalleden başka bir mahalleye sürgün edildikleri de görülmektedir. Bir Musevi kadın, hem İslâm, hem de Rum ve Ermeni taifesiyle fuhuş yaptığı, genç çocukları tahrik ve iğfal ettiği gerekçesiyle birkaç defa içinde bulunduğu kötü yoldan dönmesi için tembihlerde bulunmuş, davranışında devam edince bulunduğu mahalleden başka mahallelere sürgün edilmiştir. Davranışlarında ısrarcı olunca da Rum, Ermeni ve Yahudi cemaat liderlerinin talepleriyle Selanik'e sürgün edilmesi gündeme gelmiştir⁸⁵.

⁷⁹ BOA, ZB., D:88, G:4351.

⁸⁰ Daşcıoğlu, *agt.*, s. 77-80.

⁸¹ BOA, DH.EUM.ADL., D:6, G:29.

⁸² BOA, DH.EUM.ADL., D:49, G:20.

⁸³ BOA, DH.EUM.ADL., D:49, G:20; D:49, G:26.

⁸⁴ BOA, ZB., D:437, G:58; D:437, G:68; D:438, G:62; D:438, G:85; D:440, G:32.

⁸⁵ Daşcıoğlu, *agt.*, s. 104-105.

Yine bu çerçevede İstanbul'un alınmasından sonra bir kısım Yahudiler şehrin bazı yerlerine devlet tarafından iskân edilmişlerdir. Ancak Eminönü'ne yerleşmiş olan Yahudiler Yeni Valide Camii yapılacağı zaman buradan sürülerek Hasköy'e iskân edilmişlerdir. Yani İstanbul içinde bir mahalleden diğerine sürgün edilmişlerdir⁸⁶.

3. Cezanın Kesinleşmesi ve İnfazı

Sürgün cezası bir dizi hukukî ve idarî işlem sonucu gerçekleştirilmektedir. Öncelikle suçlu aleyhine mahallî kadınlara veya mülki-idarî makamlara yapılan şikâyetler buralarda araştırılıp soruşturulurdu. Doğrudan merkeze şikâyette bulunulmuşsa yine suçun işlendiği veya suçlunun bulunduğu yerin ilgili mercileri haberdar edilip uyarılır ve olayın soruşturulması istenirdi. Soruşturmada suçlunun statüsü de önemlidir. Suçlu eğer bir devlet görevlisi ise sınıfına ve mevkiine göre soruşturması yapılırdı. Soruşturmadan sonra cezanın verilebilmesi için suçlu görülen kişilerin yargılanması gerekmektedir. Ancak bu sürecin nasıl işlediğine dair elimizde yeterli bilgi mevcut değildir. Tanzimat'tan sonra sürgün suçları ile ilgili son yargılama ve kararın üst mahkeme konumundaki Meclis-i Vala-i Ahkâm-ı Adliye'de verildiği bilinmektedir⁸⁷.

Suçlunun suçunun kesinleşmesiyle birlikte, ulema ve meşayihin sürgün teklifini şeyhülislâm, kapıkullarınınkini yeniçeri ağası, diğer ehl-i örf olanlarınınkini de kaptan paşa ve serasker yapabilmektedir. Tanzimat döneminde nezaretlerin kurulmasıyla görevlilerin sürgün teklifleri doğrudan bağlı buldukları nazırlıklarca yapılmaya başlanmıştır⁸⁸.

Tüm sürgün istekleri sadrazama, onun yokluğunda sadaret kaymakamına sunmakta ve bunlar tarafından padişaha arz edilmektedir. Sürgün kararının kesinleşmesinde son merci padişaktır. Padişah cezayı uygun bulursa bunu kendisine sunulan tahririn uygun, genellikle üst kısmına veya ayrı bir kâğıda kendi hattıyla yazmak suretiyle belirtirdi. Hükümdar re'sen de sürgün emri verebilirdi. Padişahın onayı alınır alınmaz suçlu hakkında hemen bir emr-i ali yani sürgün fermanı tanzim edilirdi. Sürgün hükümlerinde başta sürgüne gönderilecek kişilerin gideceği yerler, kadınların isimleri, kimin ne sebeple sürüldüğü, sürgüne hangi çavuşla gideceği ve çavuşun görevleri yazılırdı⁸⁹.

Suçluya suçunu tebliğ edip sürgün mahalline götürmek üzere *mübaşir* olarak bilinen bir divan-ı hümayun çavuşu görevlendirilir ve ferman buna teslim edilir. Mübaşir tayininde de cezanın makam ve mevkiisi göz önüne alınmakta, gerektiğin-

⁸⁶ Daşcıoğlu, *a.g.t.*, s. 104-105.

⁸⁷ Köksal, *a.g.m.*, s. 295.

⁸⁸ Köksal, *a.g.m.*, s. 295.

⁸⁹ Menekşe, *a.g.t.*, s. 124.

de tecrübeli kapıcı başlar görevlendirilmektedir⁹⁰. Mesela Üsküdar'ın Kuzguncuk köyünde bir bahçede dört kalyoncu neferi tarafından yakalanarak hapsedilen sekiz fahişe kadının çavuşbaşı ile Bursa'ya sürgün edilmesi⁹¹, yine aynı şekilde Amasya'ya sürgün edilmeleri ferman olunan iki erkekle iki kadının mübaşirleri ile birlikte Samsun ve Sinop İskelesi'ne giden gemilerden birine konulmaları⁹², Girid'e sürgün edilen dört kadının sevkine divan çavuşunun memur edilmesi⁹³ belgelerde açık bir şekilde ifade edilmektedir.

Verilen sürgün cezasıyla beraber, suçlunun mallarının müsadere edilmesi de karara bağlanmışsa, bunun için çoğunlukla saray bürokrasisinden güvenilir birisi görevlendirilip süratle suçlunun mallarının bulunduğu bölgeye gönderilmektedir. Müsadere memuru suçlunun mallarını titiz bir şekilde araştırıp soruşturarak devlet adına el koyup (*ahz u kabz*) bir deftere kaydederd. Bunlar suçlunun tedbir alma, kaçma, isyan etme riskine karşı büyük bir gizlilik içinde yapılması gereken işlerdi. Merkezi otoritenin sarsıldığı, mahalli yöneticilerin kendilerini en güçlü hissettikleri bir devrede suçluları ürkütmeden cezalandırabilmek çok hassas ve riskli bir işlemdi. Cezaya muhatap olanlar mallarını gizleyebiliyor, halk suçlunun mallarını görevli memura söylemekten korkuyordu. Çoğunun İstanbul'da özel adamları, muhbirleri vardı ve kendileriyle ilgili gelişmeleri anında öğrenebiliyorlardı⁹⁴.

Sürgün cezasına çarptırılmış suçlu, sürgün yerine kadar devlet görevlileri tarafından götürülüp yerleştirilir ve bundan dolayı ortaya çıkan masraflar da devlet tarafından karşılanırdı. Harcanacak para sürgün mahallinin uzaklığı ve suçlunun statüsüne göre değişebilirdi. Özellikle Tanzimat'tan sonra bu durumdan kaynaklanan merkez hazinesinin hatırı sayılır bir masraf altına girdiği bilinmektedir. Devlet aynı zamanda bu masrafları azaltmak için bazı tedbirler almak zorunda kalmıştır⁹⁵.

Cezaya çarptırılan şahsı sürgün yerine getiren mübaşir, burada sürgün fermanını halka okuyup ilân eder, bir örneğini kadı siciline işletir, kadıdan suçlunun sürgün yerine getirildiğine dair ilam alıp görevini tamamlamış olarak geri dönerdi. Alınan bu ilâm, suçlunun menfasına ulaştığına dair kamıt olduğu gibi, cezasının infazının da başlangıç tarihiydi ve suçluyla ilgili af taleplerinde aranan en önemli belgeydi⁹⁶. Bursa Kadısı Ziyaeddin Ömerü'l-Esirî imzasıyla *şeriata aykırı hareketlerinden dolayı sürgün edilen*

⁹⁰ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Köksal, a.g.m., s. 296-297. Köse, a.g.m., s. 111.

⁹¹ BOA, C.ZB., D:60, G:2995.

⁹² BOA, C.ZB., D:85, G:4220.

⁹³ BOA, C.ZB., D:57, G:2825.

⁹⁴ Köksal, a.g.m., s. 297.

⁹⁵ Köksal, a.g.m., s. 298.

⁹⁶ Köksal, a.g.m., s. 298.

*İstanbullu Çengi Mahmur Usta ve Leyla ismindeki kadınların Bursa'ya geldiklerine dair*⁹⁷ tespit edilen belge bunun güzel bir örneğidir.

Sürgünün menfasındaki ikametini sağlamak, ceza süresi boyunca kontrol ve muhakeme altında bulundurmamak mahallî kadının görevidir. Kadı, her şeyden önce sürgün edilene, konumuna uygun bir ikametgâh bulup yerleştirmekle işe başlardı. Belirlenen ikametgâhın suçlunun kolayca gözetim altında bulundurulacağı bir yer olmasına özen gösterilip gösterilmediğine ilişkin net bilgiye sahip değiliz. Ancak kadı, af veya yer değişikliği gibi sürgünün durumunu değiştirecek her hangi bir emir almadıkça onu salıvermemek ve iyi korumakla görevliydi. Çünkü sürgün hükümlerinde kadıya itlâk emri gelinceye kadar sürgün cezasına başka tarafa bir adım (hatve-i vâhid) bile atılmaması tembih ediliyordu⁹⁸.

Ancak hükümlü sürgün yerinde serbest hareket imkânına sahipti. Buna karşılık halkla görüşmesinde mahzur görülenlerin halkla her türlü irtibatlarının kesilmesi, ikametgâhından dışarıya çıkarılmaması sürgün hükmünde özellikle belirtiliyordu. Yine de sürgün mahallerinde kendi halinde durmayıp yerel yöneticilerin işlerine karışan, halk arasında *tezviratta* bulunan suçluların sürgün yerleri derhal değiştiriliyordu⁹⁹.

Sürgün cezasına çarptırılan kadınların geçim sıkıntısı çekmeye başlaması veya hayatını devam ettiremeyecek hollere düşmesi durumunda devletten tahsisat isteyebilmektedirler. Bu talepleri bazen olumlu bazen de olumsuz neticelenmektedir. Konya'ya sürgün edilen Hıristiyan bir kadının geçim sıkıntısı çekmesinden dolayı tahsisat istemesi olumsuz karşılanmıştır¹⁰⁰. Aynı şekilde Sinop'a sürgün edilip daha sonra affedilen bir başka kadının talebinin harcırah masrafının bütçede karşılığı olmadığından karşılanamayacağı¹⁰¹ yönünde karar verilmiştir. Bu örneklerin aksine, İstanbul'dan Kütahya'ya sürülüp yevmiye talebinde bulunan bir başka Hıristiyan asıllı kadının işesinin Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti'nce karşılanması gerektiği¹⁰², yine Kastamonu'ya müebbet olarak sürgün edilen bir eczacı ile hanımına üçer kuruş yevmiye tahsis olunduğu ve gereğinin yerine getirilmesi¹⁰³ olumlu neticelenen kararların örneklerindedir.

Yevmiye tahsisi yönünde ilginç bir uygulama da, sürgün olmamasına rağmen, sürgünde bulunan eşlerinin yanında bulunan kadınlara da yevmiye tahsis edilmesidir.

⁹⁷ BOA, C.ZB., D:55, G:2726.

⁹⁸ Köksal, a.g.m., s. 298. Köse, a.g.m., s. 111.

⁹⁹ Köksal, a.g.m., s. 299.

¹⁰⁰ BOA, DH.EUM.MH., D:271, G:75.

¹⁰¹ BOA, DH.EUM.MH., D:187, G:89.

¹⁰² BOA, DH.EUM.MH., D:150, G:98.

¹⁰³ BOA, DH.MKT., D:1486, G:96.

Sürgün olarak Akka'da bulunan Filibeli Abdurrahman Efendi'nin yanında bulunan hanımı ve kızına yevmiye tahsis edilmesi¹⁰⁴ talebi bu duruma güzel bir örnektir.

4. Cezanın Sona Ermesi

Suçluya verilen ceza süresinin bitimi, sürgün cezasının normal sona erme sebebidir. Sürgün cezası kural olarak kısa süreli cezalardır. Çünkü cezanın amacı, suçlunun ıslah-ı nefis etmesi, diğer kişilerin ibret alması (*ibreten lîs-sâirîn*) ve suç işlemekten kaçınmasıdır¹⁰⁵. Ancak ceza süresi sona erenler hakkında yapılacak işlemler ve sürgün yerlerinden gönderilmeleri sırasında takip edilen süreçle ilgili belgelerde bilgiler bulunmamaktadır¹⁰⁶.

Sürgün cezasının sona ermesinin bir yolu da, suçlunun ceza süresi dolmadan sürgün yerinde ölmesidir. Ölüm ya da sürenin dolması dışında cezayı sona erdiren tek durum afur. Sürgün cezasının kesinleşmesinde son merci padişahın iradesi olduğu gibi af yetkisi de onun iradesi altındadır. Cezanın affı genel ve özel af olarak iki biçimde gerçekleşmektedir.

Genel affa (aff-ı umumi) Osmanlı döneminde zaman zaman değişik sebeplerle başvurulmuştur. Özellikle cülus veya yıl dönümlerinde çıkarılan afflar böyledir. Ayrıca bazı sevindirici gelişmeler, kuvvetli askerî, siyasî, sosyo-ekonomik çalkantılara yol açan harpler, iç karışıklıklar ve benzer nedenler üzerine de genel af çıkarılmıştır¹⁰⁷.

Özel af belirli bir suçlu veya aynı suçtan cezalandırılmış suçlular için öngörülen afur. Cezanın hafifletilmesi veya tamamen affı olarak iki şekilde uygulanabilmektedir. Belgelerden tespit edildiği şekliyle Arnavutluk'ta fesat hareketlerine karışmasından dolayı eşi ile birlikte İzmir'e sürgün edilen bir kadının sürgün cezasının bitmesi *aff-ı aliye mazhar olması*¹⁰⁸ gerekçesiyle olmuştur. Yine Ali Paşa'nın Bursa'da sürgünde bulunan eşinin affedilerek memleketine dönmesi uygun görülmüştür. Af sebebi de sürgün süresinin yeterli bulunması olarak¹⁰⁹ kayıtlarda yer almıştır.

Cezanın hafifletilmesi (tahfif-i ceza), suçlunun kendi isteği doğrultusunda sürgün yerinin değiştirilmesi, bir şeye karışmamak ve eski mevki ve unvanlarını kullanmamak şartıyla memleketinde oturmasına müsaade edilmesi, İstanbul'a gelmemek (ayak basmamak) şartıyla serbestçe hareketine izin verilmesi ve benzer şekillerde uygulan-

¹⁰⁴ BOA, DH.MKT, D:1660, G:19.

¹⁰⁵ Ayrıca cezaya muhatap olanların çoğu değişik sınıflardan devlet görevlileridir. Devletin kendi çalışanlarına daha müşfik davranması ve bunları yeniden kazanmak istemesi bir başka etken olabilir. Köksal, a.g.m., s. 300.

¹⁰⁶ Tanzimat sonrası kayıtlarda süresi dolanların "sebilleri ve tahliyesi" hususu da ceza kararını hâvi emr-i âlide yer almaktadır. Köksal, a.g.m., s. 300.

¹⁰⁷ Köksal, a.g.m., s. 301; Daşcıoğlu, *a.g.t.*, s. 17.

¹⁰⁸ BOA, DH.MKT, D:1392, G:118.

¹⁰⁹ BOA, C.ZB., D:25, G:1246.

maktadır. Suçlunun sürgün yerinin değiştirilebilmesi için kural olarak menfasına gidip cezasının bir kısmını burada geçirmesi gerekmektedir¹¹⁰.

Gerek cezanın hafifletilmesinde, gerekse affında suçlunun kendisi, aile efradı, eski ikametgâhı veya sürgün bulunduğu yerdeki halkın ileri gelenlerinin talepleri vb. etkenler dikkate alınmaktadır. İster suçlunun kendisi, ister başkaları tarafından olsun kadın sürgünlerin af talepleri sırasında aşağıdaki özel durumlar dikkate alınmaktadır;

- Suçlunun cezasının büyük bir kısmını çekmiş olması,
- Yaşlılık veya hastalık,
- İslah-ı nefis etmiş olmak,
- Suçlunun eşine, çocuklarına veya akrabalarından yaşlı olanlarına acımak.

Bursa'nın Ali Paşa Mahallesi halkından olmasına rağmen, İstanbul'da ikamet eden bir kadının, süresiz olarak İnegöl'e sürgün edilmiş olan kızının, ıslah-ı nefis ettiğine inandığı, çektiği cezanın yeterli olduğunu düşündüğü ve kendisinin kızının durumuna üzülmeden dolayı ağlamaktan gözlerinin görmez olduğu, bu yüzden de bakıma muhtaç olduğunu bildirerek kızının affedilip İstanbul'a kendi yanına gönderilmesi yönündeki isteği¹¹¹ sürgün kadınların affedilme gerekçelerini genel olarak ortaya koymaktadır. Belgeden anlaşılacağı üzere burada affedilme talebi suçlunun ailesinden gelmiştir. Benzer şekilde Dobruca'da sürgün bulunan başka bir kadının affedilmesi için kızı tarafından yapılan talep¹¹² ile İstanbul Beyoğlu'nda ikamet eden Ermeni asıllı bir babanın, Eskişehir'e sürgün edilen kızının yanına gönderilmesi isteği¹¹³ sürgün cezasına çarptırılan kadının affedilmesi yönünde talebin suçlunun ailesi tarafından yapıldığına dair başka örnekleri oluşturmaktadır.

Benzer bir şekilde zor durumda olan göçmen ailelerin kızlarını yalan ve hile ile ailelerinden alıp Çerkez cariye diye satma suçundan Trablusgarp'a sürgün edilen Müslüman bir kadının yaşlı ve hasta olmasından dolayı geri kalan ömrünü memleketi olan Trabzon'da geçirmesine izin verilmesi yönünde verdiği dilekçe (arzuhal)¹¹⁴ yine sürgün kadınların affedilme yönündeki taleplerinin bir başka gerekçesinin örneğini teşkil etmektedir. Burada da af talebi bizzat suçlunun kendisi tarafından talep edilmiştir.

¹¹⁰ Ancak şahsın suçu, kimliği, devlet hizmetinde işgal ettiği yer ve mevki ve başka bazı özel sebeplerle henüz menfasına gitmeden de sürgün yeri değişebilmektedir. Köksal, a.g.m., s. 302.

¹¹¹ BOA, Meclis-i Vükela Mazbataları (MVL.), D:462, G:23; D:466, G:77.

¹¹² BOA, MVL., D:823, G:92.

¹¹³ BOA, DH.EUM.2.Şb., D:40, G:50.

¹¹⁴ BOA, DH.MKT., D:2261, G:74; DH.TMIK.M., D:94, G:41.

Bazı durumlarda sürgün edilen kişilerin sürgün yerlerinin, ya devlet tarafından zorunlu olarak, ya da talep üzerine değiştirilmesi de söz konusu olmaktadır. Trablusgarp'ta sürgün bulunan kadının, geri kalan ömrünü memleketi Trabzon'da geçirme yönünde devlete yaptığı müracaat¹¹⁵ bunun güzel bir örneğidir. Benzer şekilde Halep'te sürgünde bulunan Karamanlı Ermeni asıllı bir kadın, çocuğuyla birlikte Konya'ya gitmesine izin verilmesini talep etmiştir¹¹⁶. Yine Konya'ya sürgün edilmiş olan bir başka Ermeni asıllı kadının, Bilecik'e gitmesine müsaade edilmesi¹¹⁷ yönündeki talebi bunun bir başka örneğidir.

İstanbul'dan Ankara'ya sürgün edilmiş olan Eleni isimli kadının suçunun affedilmesi veya İstanbul'a dönüşüne izin verilmesi yönündeki isteğinin sebebi ise, buradaki sürgün günlerinde çektiği ıstırap, sefalet ve sürgün edildiği yerin ab ve havasıyla imtizaç edememesi ve her geçen gün hastalığının şiddetinin artması¹¹⁸ olarak kaydedilmiştir.

Sürgünde bulunan kadınların yer değiştirme taleplerinin sebeplerinden bir başkası da, mensup oldukları dinin ibadet yerinin sürgün yerinde bulunmamasıdır. Belgelere yansıdığı şekliyle, Rus tebaasından Musevi olan ve beyaz kadın ticaretinden dolayı Kayseri'ye sürgün edilen iki kadının İstanbul veya Konya'ya sevk edilmesi talebinin sebebi, sürgün bulunduğu şehirde hahamhane olmamasıdır¹¹⁹.

Sürgüne gönderilen kadınların durumlarının düzelmesi ve işledikleri suçunu bir daha yapmayacaklarına söz vermeleri, bir noktada ıslah-ı nefis etmeleri, sürgün yerlerinin değiştirilmesine veya affedilmelerine başka bir gerekçedir. Mesela Bursa'da sürgün bulunan iki kadının tövbe ettikleri, bu yüzden de geri kalan günlerini geçirmek için akrabalarının yanına gönderilmeleri talebi¹²⁰ bu çerçevede değerlendirilmesi gereken bir olaydır.

Sürgün kadınların, sürgün yerlerini değiştirme taleplerinin sebeplerinden biri de çocuklarının geleceğini düzenleme isteğidir. Ankara'ya bağlı Keskin'de sürgünde bulunan Ermeni asıllı iki kadın din değiştirerek İslâm'ı kabul etmişler, çocuklarını İslâm dini üzere yetiştirmek için sürgün yerlerinin değiştirilmesini talep etmişlerdir¹²¹. İki Ermeni kadının bu talebi, İstanbul'a (idare-i örfi) dönmemeleri şartıyla kabul edilmiştir¹²².

¹¹⁵ BOA, DH.TMIK.M., D:94, G:41.

¹¹⁶ BOA, DH.EUM.2.Şb., D:59, G:2.

¹¹⁷ BOA, DH.EUM.2.Şb., D:59, G:12.

¹¹⁸ BOA, DH.EUM.1.b., D:5, G:22.

¹¹⁹ BOA, DH.EUM.5.Şb., D:27, G:46.

¹²⁰ BOA, DH.MKT., D:1985, G:116.

¹²¹ BOA, DH.EUM.2.Şb., D:71, G:42.

¹²² BOA, DH.EUM.EMN., D:28, G:19.

Sürgünde bulunan kadınların memleketlerine dönme yönündeki taleplerinin bir başka sebebi de kimsesiz kalmalarıdır. Rodos'ta sürgüne mahkûm olan Hemavend aşiretine mensup bir adamın kız kardeşi ve hanımının ve yine bu aşirete mensup diğer kadınların kimsesiz kalmalarından dolayı çocuklarıyla beraber memleketlerine dönmelerine izin verilmesi talebi¹²³ buna bir örnektir. Mardin'de eşinin yanında bulunması için buraya sürgün edilen kadının bizzat kendisi tarafından, yirmi sene önce kocası tarafından boşandığı için kimsesiz ve yalnız kaldığı, geçimini ise başkalarının yaptığı yardımlarla sağladığı, ancak çok fakir durumda olmasından dolayı ya memleketi olan Musul'a gönderilmesi ya da bir miktar maaş tahsis edilmesi isteği¹²⁴ bu çerçevede değerlendirilecek bir başka örnektir.

Kadınların sürgün yerlerinde kimsesiz kalmasının bir sebebi de, eşlerinin sürgün buldukları şehirlerde hayatını kaybetmesidir. Eskişehir'e sürgün edilen Şam tüccarlarından olan bir adamın vefatı nedeniyle eşi kimsesiz kalmış, ayrıca Eskişehir'in havasıyla da uyuşamayıp rahatsız olduğu için memleketine dönmesine izin verilmesini talep etmiş ve bu talebi kabul edilmiştir¹²⁵.

Cezanın hafifletilmesi noktasında karşımıza çıkan bir başka ilginç durum da, belirli bir iş için sürgün cezasına çarptırılmış kadınların başka bir yere gitmesine geçici süre izin verilmesi durumudur. Bursa'ya sürgün edilen bir kadın, İstanbul'daki emlakini satmak amacıyla dört aylığına buraya dönmesine izin verilmesini talep etmiştir. Hatta 7 yıldır sürgün olarak bulunduğu Bursa'da uygunsuz bir davranışta bulunmadığı, üstüne üstlük hasta olduğu, dolayısıyla talep ettiği iznin verilmesinde bir sakınca olmadığı yönünde görüş beyan edilmesine rağmen¹²⁶, Zaptiye Nezareti tarafından yapılan tahkikatlardan sonra, İstanbul'da başka bir kadınla fuhuşhane idare etmek suçundan sürgün edildiğinin anlaşılması üzerine İstanbul'a geçici bir süre de olsa girmesine izin verilmemesi yönünde karar çıkmıştır¹²⁷.

Yer değişikliği şeklindeki affedilmelerde bile *İstanbul'a girmek kaydıyla* ibaresi genelde yer almıştır¹²⁸. Mesela ahlâka aykırı davranışlardan dolayı İstanbul'dan sürgün edilen kadınların İstanbul'a dönme talepleri veya başka bir şehre gitme istekleri durumunda yol güzergâhının İstanbul'dan geçmesi dahi yetkililer tarafından uygun görülmemiştir. Devlet mümkün olduğunca bu tür kadınları idare merkezinden uzak tutmak için her yola başvurmuştur. Bu politikası çerçevesinde ikisi laz dört kadınla

¹²³ BOA, DH.MKT, D:845, G:10; D:948, G:13; D:2000, G:100; Yıldız Mütenevvi (Y.MTV), D:284, G:34.

¹²⁴ BOA, DH.MKT, D:76, G:46.

¹²⁵ BOA, DH.EUM.4.Şb., D:20, G:59

¹²⁶ BOA, DH.MKT, D:2092, G:31; D:2101, G:48.

¹²⁷ BOA, DH.MKT, D:2101, G:48.

¹²⁸ BOA, DH.MKT, D:76, G:46; D:2299, G:86.

birlikte birlikte Üsküdar tarafında zor durumda olan göçmen ailelerin kızlarını hile ve yalanla Çerkez cariyeye diye satmaktan Trablusgarp'a sürgün edilen Müslüman bir kadının, hasta ve yaşlı olmasından dolayı kalan ömrünü memleketi olan Trabzon'da geçirme isteğine olumlu cevap vermesine rağmen, suçunun ağır olmasından dolayı memleketine gidiş güzergâhında İstanbul'da durdurulmadan yola devam ettirilmesi uygun görülmüştür¹²⁹.

Bu durumlar haricinde sürgüne gönderilen kadınların sürgün yerlerinden ayrılması ancak izinsiz şekilde orayı terk etmeleri ile mümkündür. İstanbul'dan Hüdavendigâr vilayetine gönderildikleri halde geri geldikleri tespit edilen şüpheli on yabancı kadının yeniden sürgün edilmeleri yönünde alınan karar¹³⁰ veya Konya'da sürgün olan iki Ermeni kadının, kendilerini gizlemek için İslâm kıyafetine bürünerek trenle İstanbul'a gitmeye kalkışmışlarının tespit edilmesi ve yakalanarak polise teslim edilmeleri¹³¹ olayında olduğu gibi bu durumun tespit edilmesi ve suçluların yakalanmaları durumunda yeniden sürgün edilmektedirler.

Sonuç

Netice itibariyle Osmanlı hukuk sisteminde kadınlara yönelik uygulanan sürgün cezaları hakkında şu sonuçlara varmak mümkündür.

Öncelikle Osmanlı Devleti'nde kadınların şer'i hükümlere uymama suçlarından dolayı sürgün cezasına çarptırıldığı suçlar arasında en yoğun olanları yüz kızartıcı suçlardır.

Bir başka önemli nokta devlet, kadınlara yönelik sürgün cezalarında din (Müslüman-gayrimüslim) ve etnik grup (Türk, Ermeni, Rum vb.) ayrımı yapmamış, işlenen suçun gerektirdiği ceza her ne ise bütün herkese gereği hükümler uygulanmıştır. Trablusgarp'a Vanlı Ermeni kadın da sürgün edilmiş¹³², Müslüman Zeynep Hanım da sürgün edilmiştir¹³³. Aynı şekilde Osmanlı Devleti'ne karşı işlenen cezalarda devlet sadece kendi vatandaşlarını değil, başka uyruklara mensup kadınları da sürgün etmiştir. Uşak'a sürgün edilen Ukraynalı Dora Hanım¹³⁴ bunun önemli bir örneğidir.

Bu noktada dikkat çeken bir husus da kadın ve erkekler arasında aynı suça aynı cezanın verilmesidir. Yani ikisi arasında bir ayırım yapılmamıştır. Bunun altında yatan temel neden muhtemelen Osmanlı hukuk sisteminde insanları cezalandırma veya onlara ceza vermenin, suçlulara zulmetmek veya intikam almaktan ziyade, insanları

¹²⁹ BOA, DH.TMIK.M., D:94, G:41.

¹³⁰ BOA, DH.EUM.5.Şb., D:64, G:2; ZB., D:335, G:66

¹³¹ BOA, DH.EUM.SSM., D:18, G:20

¹³² BOA, DH.TMIK.M., D:47, G:72.

¹³³ BOA, DH.MKT., D:2261, G:74; DH.TMIK.M., D:94, G:41.

¹³⁴ BOA, DH.EUM.5.Şb., D:74, G:3.

doğru yola sevk etmek, cemiyet halinde yaşayan fertler arasındaki ihtilat ve ihtilafları halletmek niyetinde olmasıdır. Yani kadın veya erkek, herhangi bir suçu işleyen kişinin cezalandırılmasının altında yatan sebep onları doğru yola sevk etmek olduğu için bunun kadın veya erkek olması, gereğinin yapılması durumunu değiştirmemiştir.

Ancak bu noktada dikkat çeken başka bir husus, yaşam şartları ağır olan bölgelere sürgün gönderilmiş kadınlara pek rastlanılmamasıdır. Mesela hiçbir belgede Fizan, Taif veya Yemen'e kadınların sürgün edildiği görülmemiştir.

Kadınların sürgün cezalarıyla ilgili dikkat çeken bir diğer husus da, affedilme veya yer değişikliği şeklindeki durumlarda İstanbul'dan kadınların uzak tutulması durumuna özellikle özen gösterilmiş olmasıdır.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA);

Cevdet Dahiliye (C.DH.),

Cevdet Maarif (C.MF.),

Cevdet Zaptiye (C.ZB.),

D:314, G:15676, 06.R.1192 (Hicri).

Belge No:2896.

D:25, G:1246.

D:26, G:1259.

D:30, G:1488.

D:37, G:1812.

D:55, G:2726.

D:57, G:2825.

D:60, G:2995.

D:63, G:3139.

D:71, G:3549.

D:85, G:4220.

Belge No:200, Tarih:18 Şevval 1221 (29 Aralık 1806).

Belge No:3315, Tarih:12.Z.1203 (03.09.1789).

Dahiliye Emniyet-i Umumiye (DH.EUM.),

1.Şb., D:5, G:22.

1.Şb., D:9, G:17.

2.Şb., D:40, G:50;

2.Şb., D:59, G:2

2.Şb., D:59, G:12

	2.Şb., D:71, G:42.
	4.Şb., D:19, G:32.
	4.Şb., D:20, G:59
	5.Şb., D:27, G:46.
	5.Şb., D:53, G:11
	5.Şb., D:64, G:2
	5.Şb., D:65, G:64.
	5.Şb., D:66, G:48.
	5.Şb., D:74, G:3.
	6.Şb., D:52, G:28.
(DH.EUM.ADL.),	D:6, G:29.
	D:41, G:44.
	D:49, G:20.
	D:49, G:26.
(DH.EUM.EMN.),	D:28, G:19.
(DH.EUM.MH.),	D:28, G:19;
	D:150, G:98.
	D:187, G:89;
	D:271, G:75.
(DH.EUM.SSM.),	D:18, G:20
Dahiliye Mektubi Kalemi (DH.MKT),	D:76, G:46.
	D:845, G:10.
	D:948, G:13.
	D:1392, G:118.
	D:1486, G:96.
	D:1566, G:32.
	D:1660, G:19.
	D:1985, G:116.
	D:1995, G:102.
	D:2000, G:100
	D:2092, G:31
	D:2101, G:48
	D:2261, G:74.
	D:2299, G:86
Dahiliye Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu (DH.TMIK.M.),	D:47, G:2.
	D:47, G:72.

	D:94, G:41.
Dahiliye Şifre (DH.ŞFR.),	D:575, G:23.
Hatt-ı Hümayun (HH),	Belge No:11209 (1205/1839)
İradeler Dahiliye (İ.DH.),	D:1215, G:95195.
	D:1431, G:33.
İradeler Harbiye (İ.HB.),	Belge No: 109, Tarih 25.R.1323 (20 Şubat 1906).
Meclis-i Vükela Mazbataları (MVL.),	D:189, G:61
	D:462, G:23;
	D:466, G:77.
	D:823, G:92.
Yıldız Mütenevvi (Y.MTV),	D:284, G:34.
Zaptiye (ZB.),	D:83, G:19.
	D:88, G:4351.
	D:335, G:66
	D:353, G:20.
	D:420, G:114.
	D:421, G:60.
	D:437, G:58;
	D:437, G:68;
	D:438, G:22;
	D:438, G:62;
	D:438, G:85;
	D:440, G:32.
	D:440, G:29.

Tetkik Eserler

- Acehan, Abdullah, "Osmanlı Devleti'nin Sürgün Politikası ve Sürgün Yerleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* (The Journal of International Social Research), Volume 1/5 Fall 2008.
- Akgündüz, Said Nuri, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukuku Uygulaması*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı İslâm Hukuku Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2010.
- Çoban, Harun, *5. Numaralı Nefy ve İtlak Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2010.
- Daşcıoğlu, Kemal, *Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2004.
- Demir, Aydoğan, "Zina Üzerine Düşünceler", *Tarih ve Toplum Dergisi*, sy. 169, Ocak 1998.
- Ekinci, Ekrem Buğra, *Osmanlı Hukuku (Osmanlı Amme Hukuku)*, Üçüncü Kitap, İstanbul 2008.

- Gökçen, Ahmet, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1987.
- Kılıç, Ömer, 4 Nolu Nefy ve Itlak Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2010.
- Köksal, Osman, "Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının Sürgünle İlgili Hatt-ı Hümayunları", *Ankara Üniversitesi, Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, sy. 19, Ankara 2006.
- Köse, Osman, "XVIII. Yüzyıl Sonları Rus ve Avusturya Savaşları Esnasında Osmanlı Devleti'nde Bir Uygulama: İstanbul'da Fuhuş ve İçki Yasağı", *Turkish Studies*, Volume 2/1 Winter, 2007.
- Köymen, Mehmet Altay, "Alp Arslan Zamanı Türk Toplum Hayatı", *Selçuklu Araştırma Dergisi*, c. IV, Ankara 1975.
- Kur'an-ı Kerim*, Maide Suresi, Ayet 90.
- Menekşe, Ömer, *XVII ve XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Hırsızlık Suçu ve Cezası*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı İslâm Hukuku Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1998.
- Temel, Mehmet, "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Fuhuş ve Frengi ile Mücadele", *Türkler*, c. 14, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2000.
- Turan, Namık Sinan, "16. Yüzyıldan 19. Yüzyılın Sonuna Dek Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Kılık Kıyafetine Dair Düzenlemeler", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, sy. 60(4), Ankara 2005.
- Yıldırım, Nuran, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Koruyucu Sağlık Uygulamaları", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c. V, İstanbul 1985.